

Glazbeno-liturgijski običaji u župi Gospe Loretske u Arbanasima

Arbanasi je naziv za mjesto i za njegove stanovnike u neposrednoj blizini Zadra, koje je do nedavno predstavljalo samostalno naselje izvan gradskih zidina, a danas je sastavni dio grada. Od okolnih sela i naselja razlikuje se po svom podrijetlu jer predstavlja posebnu etničku zajednicu. Nastalo prije nešto više od dva i pol stoljeća doseljnjem izbjeg-

lica s područja oko Skadarskog jezera koje je tada bilo pod turskom vlašću.

Prvi naseljenici su stigli 1726 g. Tada je mletački providur bio Niccolo Erizzo, a zadarski biskup Vicko Zmajević. Zanimljivo je da se Arbanasi s velikim poštovanjem sjećaju nadbiskupa Zmajevića, a ne mletačkih providura. To nam govori da su Arbanasi oduvijek bili vezani uz Crkvu, jer su radi svoje vjere i pobjegli pred Turcima. O zahvalnosti nadbiskupu Zmajeviću govori ploča postavljena u crkvi;

Deo optimo maximo ad gloriam – magnae Virgini lauretanae ad honorem suis olim dioecesis Antibarensibus nunc fato memoris jadertinis suburbanis ad cultum catholicae religionis auspice proconsule Georgio Grimani Vincentius Zmajevich ex Archiep. Antibaren. Archiepiscopus Jadrensis. MDCCXXXIV, te natpis na pročelju župskog stana: Vincentius Archiepiscopus Zmajevich Parochorum comoditati. MDC-CXXXVII.¹

Sljedeći citat s početka 20. stoljeća pokazatelj je arbanaške privrženosti Crkvi iz koje je nastala bogata baština vezana uz liturgiju i glazbu u župi Gospe Loretske:

»Arbanasi su rimokatoličke vjere, i tvrdi katolici. Nije se nigda čulo da je u

varoši bilo inovjerala, nit da se je koja djevojka udala za inovjerca. Pače Arbanasi su čeljad bogomoljna. Nema u njega one vrsti bogomolnosti kao kod ženskih; al njegova ispovjed i pričest; njegov način prisustovanja sv. Misi; blagoslovu i drugim službam u crkvi, odaje da su mu živa vjerska čuvstva. Ženske pak se odlikuju u ovomu. Veliki broj ženskadije primaju svetu pričest svake mlade nedjelje, nekoje i svake nedjelje, a imade cura i udatih žena koje se pričestuju svaki dan... «²

ARBANAŠKA CRKVA

Sadašnja crkva nalazi se na istom mjestu na kojem je bila i stara crkvice, a posvećena je Gospi od Loreta.

Prvotna crkvice bila je sagrađena 1734. godine, u vrijeme prokonzula Giorgia Grimanija i nadbiskupa Vicka Zmajevića. Gradnja je trajala više godina, a najmanje do 1743. kada je formalno osnovana župa arbanaška.

Crkva je, međutim, posvećena tek 10. svibnja 1768. godine. Posvetio ju je kotorski biskup A. Costelli, koji je zamjenio teško bolesnog zadarskog nadbiskupa Matiju Karamana.

Stara crkva je bila dugačka 17,60 i široka 8,15 metara. Bila je sagrađena od tesanog kamena. Imala je samo jedan oltar iza kojega se nalazila sakristija dužine 6,86 m i širine 4,32 metara.

Isto kao i danas, i tada se iz prostora sakristije ulazilo u zvonik.

Prvi kamen temeljac sadašnje crkve postavljen je 20. travnja 1906. godine, a blagoslovio ga je prečasni don Ante Pavlović, župnik crkve sv. Šime u Zadru. Sadašnju crkvu dao je graditi tadašnji arbanaški župnik don Fausto Motushic.

Nova crkva je sagrađena uz trošak od 53.300 kruna; od kojih su mještani priku-

pili 12.000 kruna. Osnovne podatke o novoj crkvi donosi don Mijo Ćurković. u knjizi *Povijest Arbanasa kod Zadra*.

Crkvu je 18. travnja 1908. blagoslovio prečasni kanonik Angiolo Piasevoli, a posvetio ju je 23. lipnja 1912. preuzvišeni nadbiskup Vinko Pulišić. Od stare su crkve ostali samo zvonik i sakristija.

ORGULJE U ARBANAŠKOJ CRKVI

Orgulje »Louis de Bierre« francuskog stila poklonio je svojoj župi Gospe Loretske mons. Šime Duka.

O okvir je od javorovog drveta u četiri dijela kojega podupiru stupovi i kapiteli. Prijenos je elektromehanički, a konsole i dva manuala odvojeni su od kase. Čitav sastav je *ekspresiva casa* u fino izrađenom ormaru i broji 15 registara. 7 je u GO (Grand orgue): Bordone 16, Principal 8, Bordone 8, Oktav 4, Quarte 2, Nazard 3 1/3, Tierce 1 3/5, 7 u REC (Recit: Gambe 8; Voix Celeste 8, Flute Harmonie 8, Flute Octav 4, Plein .Teu, Hutbois 8, Trompette 8, te jedan u pedal u: Soubass 16. Svi su smješteni na dva velika somijera u javorovu drvetu.

Za dovod zraka i oruđa koja otvaraju registre i dovode zrak do svirala smješten je u orguljama veliki mjuh koji opskrbljuje pritisak poput stupa vode od 100 mm. Godine 1999. orgulje su skinute u Francuskoj i postavljene u crkvu Gospe Loretske.

Radove su izvodili Laboratorio di Giorgio Carrara. Godine 2000. spomenuto poduzeće nadogradilo je orgulje s dva bočna tijela koja su pričvršćena na zid, te su dodana 6 nova registara, na GO: Flauta 4, Plein Jeu 3 file; na REC: Viola 4, Principale 4; Doublette 2, u pedalu Viole 8, (442 nove sviralec.

ŽUPNI ZBOR »VICKO ZMAJEVIĆ« – NOSITELJ LITURGIJSKOG PJEVANJA

Organizirano zborna pjevanje započelo je u župi Gospe Loretske osobitim zalaganjem župnika don Albina Česlara i gospodina Božidara Kalmete (Dara).

Župni zbor »Vicko Zmajević« započeo je s ozbiljnim radom i redovitim probama godine 1948; nakon Velike Gospe, pripravlajući se za svetkovinu Gospodnjeg rođenja ili Božića.

Radosna vremena crkvenog zbornog pjevanja ostala su svim župljanima u sjećanju u vrijeme don Albina Česlara. Pjevale su se zborne mise (Perosi, Bossi, mnogi moteti, itd).

Arbanaški župni zbor »Vicko Zmajević« snimio je 1979. godine, pod vodstvom don Josipa Stepana, salezijanca, LP ploču.

Za dane kulture »Mare nostrum« 1981. godine uz opernu pjevačicu svjetskog glasa Ljiljanu Molnar Talajić angažiran je i Župni zbor »Vicko Zmajević«.

Na poziv mons. Šime Duke, članovi zbora su 2001. godine hodočastili u Rim. Uz mnoge nezaboravne trenutke valja posebno istaknuti čast da su bili i gosti pape Ivana Pavla II.

U župnom zboru, koji je zaživio nakon Drugog svjetskog rata, do danas je pjevalo preko 200 pjevača.

PREGLED GLAZBENO-LITURGIJSKIH OBIČAJA KROZ LITURGIJSKU GODINU BOŽIČNO VRIJEME

Osam dana prije Božića, navečer, prije ponoći, u župnom dvoru okupi se mnoštvo ljudi. Točno u ponoć zvone zvona i tako najavljuju da je još osam dana do Božića. Pjevaju se božićne pjesme, pripreme se fritule, a cijelo slavlje ne traje više od sat vremena, jer još smo u iščekivanju Božića. Zanimljivo je da su neki svećenici na službi u župi htjeli iskorijeniti taj običaj, jer nije liturgijski pjevati božićne pjesme prije Božića, ali taj se običaj zadržao sve do danas.

Župu vode svećenici salezijanci tako da se pjeva salezijanska božićna devetnica,

počevši devet dana prije Božića na svakoj večernjoj misi. Na Badnjak svi odlaze na polnoćku, a običaje koji su vezani uz taj dan vežemo uz obitelj.

USKRSNO VRIJEME

Običaje vezane za korizmu i Uskrs pratiti ćemo od Velikog tjedna:

Na Cvjetnicu je tradicionalni blagoslov maslinovih grančica, te pjevana muka.

Na Veliki četvrtak nema posebnih običaja osim uobičajenih: pranje nogu, »vezanje zvona« (nakon pjevanje *Slave* prestaju svirati orgulje i zvoniti zvona sve do mise bdijenja). Na kraju službe Velikog četvrtka Presveto se polaže na desni oltar gdje ostaje do Uskrsa (Isusov grob).

Veliki petak je puno bogatiji glazbeno-liturgijskim običajima. Obredi Velikog petka počinju u kasno popodne. U službi

riječi izdvojio bih pjevanu muku po Ivanu. Nakon službe riječi slijedi ljubljenje križa.

Nakon ljubljenja križa i pričesti slijedi procesija s raspelom po cijeloj župi. Procesija počne kad već padne mrak tako da poseban ugodaj stvore baklje i svijeće što se nose uz raspelo.

Za vrijeme ljubljenja križa kao i za vrijeme trajanja procesija pjevaju se prijevori (»Puče moj«). Poseban je napjev koji se pjeva u Arbanasima:

Nakon procesije nastavlja se obred u crkvi. Pjeva se »Gospin plač«. Pjeva se u dva kora. Jedan manji, koji uvijek započinje, smješten je na glavnom oltaru, a veći zbor je smješten na koru crkve. Također se pjeva po posebnom napjevu. Sam »Gospin plač« traje oko 50 minuta, a cjeli obredi Velikog petka otprilike 4 sata.

Puče moj

Pu - če moj što u - či - nih te - bi
ili u čemu oža - lo - stih te - be,
od - go - vo - ri me - ni.

Gospin plač

Po - slu - šaj - te bra - ćo mi - la
gor - ku mu - ku Go - spo - di - na...

GOSPA LORETSKA

Gospa Loretska slavi se, prema kalendaru, 10. prosinca. Svečano se slavi večernja sveta misa na kojoj obično pjeva samo muški dio zbora (nekad je zbor sadržavao samo muške članove, danas je mješoviti). Na euharistijskom slavlju pjevaju se mise i moteti koje je zbor učio na samim svojim počecima.

Svake godine se ponavljaju stare mise Perosija, Bossia i ostalih, pretežno talijanskih skladatelja, jer nitko ne želi da se zaboravi.

Valja spomenuti i bratovštinu Gospe Loretske. To je društvo koje postoji još otkad su Arbanasi došli na ovo područje. Svi članovi orisustvuju svečanoj svetoj misi nakon koje imaju godišnju sjednicu. Tada se prepričavaju događaji koji su se dogodili protekle godine vezani uz crkvu, župu i ljude i stvaraju se planovi za budućnost.

SVETI IVAN BOSCO

Kao što sam već spomenuo, župu već 50 godina vode svećenici salezijanci, tako da se svečano slavi blagdan svetog Ivana Bosca utemeljitelja salezijanske družbe. Ne postoje posebni običaji vezani uz ovaj blagdan jer se slavi od prije 50 godina. Svečanu večernju misu obično predvodi zadarski nadbiskup. Na misi pjeva zbor koji je kasnije pozvan na večeru s ostalim uzvanicima župe.

GOSPA LORETSKA, 10. SVIBNJA

Blagdan Gospe Loretske je središnji blagdan župe. Kalendarski se 10. svibnja slavi Gospa Trsatska, ali je u Arbanasima na taj datum prebačeno slavlje Gospe Loretske još od davnina i to zbog vjerovanja da je kućica Djevice Marije koju su anđeli nosili od Nazareta do Loreta, jedno vrijeme boravila na Trsatu!

Blagdanu prethodi trodnevica, a tu su još i mnoge druge pripreme: Trg pred crkvom se posebno kiti vijencima od žuke.³ Kip Gospe Loretske se urešuje zavjetnim zlatom, a ljudi tih dana u crkvu donose ruže tako da je za blagdan sve urešeno.

Na sam blagdan svečana misa je ona večernja, a nakon mise tradicionalna procesija s kipom kroz mjesto.

U procesiji su vrlo važni nosači kipa; jer je nakon procesije običaj da sav puk prolazi ispod Gospina kipa. Cijeli taj običaj potraje po nekoliko sati.

Dan nakon blagdana odnosno, nakon večernje mise, postoji drevni običaj skidanja zavjetnog zlata s kipa.

OSTALI BLAGDANI

Kod ostalih blagdana valja istaći Tijelovo, jer se i za taj blagdan održava procesija s Presvetim.

Nekad su procesije bile i na blagdan sv. Ante, te na blagdan Gospodinovog Uzašašća. Zanimljiva je procesija za blagdan Uzašašća koja je bila vezana uz blagoslov polja. Župnik bi s većom skupinom vjernika pošao iz župne crkve do Fontane, putem Crvenih kuća, preko Ploča sve do najzabitijih arbanaških polja, te nazad u crkvu.

Cijelim se putem molilo Gospodina za što bolji urod te škrte zemlje. Procesija je trajala od ranog jutra do kasnih popodnevni sati. Danas više nema tih običaja.

ZAKLJUČAK

Župa Gospe Loretske u Arbanasima ima bogatu povijest, kulturu i tradiciju. Mnogi običaji su sačuvani još od dolaska Arbanasa u ove krajeve. Arbanasi su do danas sačuvali arhaički dijalekt kojim su govorili njihovi preci.

Ljudi su se oduvijek držali zajedno, vezani uz crkvu i svoju nebesku zaštitnicu, Gospu Loretsku. Kako je prošlih, burnih stoljeća crkva usprkos svemu bila nositeljica nauke i kulture, mnogi Arbanasi su postali uspješni i cijenjeni u društvu. Mjesto je poznato i po uspješnim glazbenicima kao što su don Mihovil Čurković, župnik u Arbanasima i skladatelj, obitelj Šime Dešpalja.

Ovo je samo mali dio onoga što bi se moglo napisati o glazbeno-liturgijskoj baštini i običajima župe Gospe Loretske u Arbanasima.

BILJEŠKE

- ¹ Na slavu velikoga i predobroga Boga na čast moćne djevice od Loreta svojim bivšim diecezanim, a sad dovedeni udesom, stanovnicima zadarske varoši na bogoslužje katoličke vjere pod pokroviteljstvom Providura Grgura Grimania, Vicko Zmajević bivši Barski nadbiskup, a sad Zadarski (dao sagraditi) godine 1734. Vicko Zmajević nadbiskup za potrebu župnika, 1737.
- ² Don Mijo Čurković: Povijest Arbanasa kod Zadra, Zadar 1921.
- ³ Žuka je mediteranska grmolika biljka koja cvjeta početkom svibnja. Ima žute cvjetove i karakterističan ugodan miris.

LITERATURA

- Don Mijo Čurković, POVIJEST ARBANASA KOD ZADRA, Zadar 1921.
 Aleksandar Stipčević, KULTURNO POVIJESNI SPOMENICI U ARBANASIMA, Zadar 1977.
 Bernard Kotlar, ZADARSKI ARBANASI, multimedijalni CD, Zadar, 2002.

Tomislav Košta